

A katolikus irodalom traumái és kanonikus törekvései

KISS SZEMÁN RÓBERT

1962-ben született Salgótarjánban. Irodalomtörténész, az ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézetének a docense.

**A katolikus kultúra
a modern gondolkodás
terében**

A modern újkori irodalom- és kultúratudomány, amely alapvetően szkeptikus, esetlegesen megengedő és ritkán igenlő volt a katolikus irodalommal és kultúrával kapcsolatban, alapvetően meghatározta azt a reflexiós teret, amelyben a tárgyjal kapcsolatos gondolkodás az elmúlt több mint egy évszázadban megtörténhetett. A katolikus irodalommal és kultúrával kapcsolatos tudományos diskurzus lényegi deformációja abból eredt, hogy e szóban forgó reflexiós tér önmagában — az őt meghatározó tudományos paradigmák jellegéből következően — alapvetően szűknek bizonyult az olyan kérdések tárgyalására (is), mint az irodalomban és a kultúrában megnyilvánuló katolicitás kérdése. A modern tudományos paradigmarendszerének szűkössége egyben azt is jelenti, hogy nemcsak a keretei között zajló diskurzust kell történetikritikai vizsgálat alá vonni, hanem magát a rendszert is, amelyben a katolikus irodalomról és kultúráról folyó gondolkodás is zajlott. A kar-teziánus gondolkodási térben ugyanis — annak alapvető behatároltsága következtében — a katolikus irodalommal, kultúrával kapcsolatos reflexió természetszerűen vagy támadó, vagy védekező irányultságú volt. A gondolkodás mindkét irányultsága következménye volt gyakorlati érdekeken alapuló hatalmi viszonyoknak, amelyek kulturális vonatkozásainak néven nevezése egyik fontos célkitűzése e katolikus irodalommal és kultúrával foglalkozó szerzői reflexiónak is. Amennyiben ugyanis képesek vagyunk a támadó vagy védekező pozíció feladására, annak következményeként, Habermasszal szólva „szétesik az objektívistikus látszat, s ez lehetővé teszi a megismerést vezető érdekre irányuló pillantást”.¹

Ebben a gondolati térben a modern mint uralkodó tudományos paradigma a maga teleologikus irányultságával jórészt primitív korokból származó reziduumként tekintett a katolikus irodalomra és kultúrára. Ebben a gondolkodási térben a katolikus kultúra és irodalom védelmében született írások többsége is kényszerűen sokkal többet foglalkozott a modernnel, illetve a katolikus irodalom és kultúra modernhez való viszonyával, semmint magával a jelenséggel.

¹Jürgen Habermas: *Megismerés és érdek. Jürgen Habermas székfoglaló előadása a majna-frankfurti Goethe Egyetemen.* (Ford. Weiss János.) http://minerva.elte.hu/mfsz/MFSZ_9556/HABERMAS.pdf (2016.05.09.)

**A katolikus kultúra
és irodalom
traumatizáltsága**

A premodern és modern ennél fogva az a kor, amelyben a katolikus irodalom és kultúra traumák hosszú sorát szenvedte el. Számára a 19. és a 20. század a partvonalra szorítottság és marginalizáltság megrázkódtatásait hozta: ebből olyan kiszolgáltatottság-, tehetetlenség- és szo-

²Ondřej Lánský:
*Postkolonialismus a
 dekolonizace: základní
 vymezení a inspirace pro
 sociální vědy.* Sociální
 studia 11 (2014/1), 41–60.

³Vö. Frantz Fanon:
Black Skin White Masks.
 Pluto Press, London,
 2008. Különösen a
*The So-Called
 Dependency Complex
 of Colonized Peoples*
 című fejezettel: 61–81.

rongásélmény fakadt, amely állandója lett az elmúlt két évszázad művészi alkotásainak. Se szeri, se száma azoknak a katolikus szerzőknek, akik e hatalomnak való kiszolgáltatottságból fakadó dühüket, sértegettségüket, elvágyódásukat és egyéb érzéseiket öntötték művészi formába. Ezek mind arról az egzisztenciális szorongásról adnak számot, hogy a szerző és a befogadó, ha katolikus, akkor partvonalra szorított, többszörösen marginalizált, vagyis ő a posztkoloniális kulturális kritikából ismert Én–Másik ellentétpárból a Másik, aki alávetett helyzetben és szerepkörben létezik egy modern társadalom viszonyai között.²

Az érem másik oldala ugyanakkor, hogy a katolikus kultúra és irodalom is ritkán bizonyult képesnek kilépni a fent vázolt hatalmi erőteréből. Nem is igen tehetné, hiszen éppen a modern paradigmarendszerében születhetett meg, ez artikulálta létmódját és határozta meg a modernben betöltött szerepét. Ebben a rendszerben a nem-modern (azaz például a katolikus kultúra) alárendelt jelenségként tételeződött, amely fenomén egyúttal viszonyítási pontként is szolgált a modern számára önmaga artikulációjához — valami modern a nem-modernhez (konzervatívhoz) képest lehetett. Ugyanakkor mindennek a fordítottja is érvényes volt: a katolikus irodalom és kultúra a modernhez képest határozta meg önmagát, mégpedig többnyire a neki való alávetettség és kiszolgáltatottság érzésével, esetleg a neki való megfelelés állandósult kényszerével. Az ily módon képződött, az újkori európai kultúrából oly jól ismert konzervatív–modern, egyházi–világi, reakciós–haladó ellentétpárok mentén jöhettek létre a korra jellemző szellemi és kulturális alakzatok is. A modern és a konzervatív pszichopatologikus viszonyának egyik jellemző tünete, hogy a konzervatív időnként kifejezetten kéjelgett a kiszolgáltatottság és marginalizáltság létállapotában,³ amely számára egyszersmind a jézusi élettörténet egyfajta profanizált, újkori modelljeként is értelmeződött.

A modern tudományos és kulturális paradigmarendszerét a 20. század második felében számos kritika érte elsősorban a posztmodern és a posztkolonializmus részéről. A posztmodernben a kultúratudomány többek között arra tett kísérletet, hogy a meglévő kulturális és művészi alakzatok újragondolásával és lebontásával zárójelbe tegye az őt megelőző, előbb vázolt tudományos és művészeti paradigmát. A posztmodern fölfüggesztette többek között a modernre jellemző binaritást (az aszimmetrikus konzervatív–modern stb. párokat). Ezzel a felfüggesztéssel egyúttal azonban megkérdőjelezte a katolikus irodalommal és kultúrával kapcsolatos eddigi teljes diskurzust is. Sőt magát a katolikus irodalom és kultúra létjogosultságát is, melyet az újabb, most már a posztmodernhez kötődő traumaként élt meg, amelynek azonban csak annyiban volt köze a modernben korábban elszenvedett traumákhoz, hogy beindította a hozzá kapcsolható, már jól begyakorolt védekező-támadó reakciókat. Valójában arról volt szó, hogy a katolikus irodalom és kultúra a posztmodernben egzisztenciális hiányként élte meg a moderntől való függés megszűntét, és ezt a hiányérzetet önmaga halálával azonosította. A megélt önhalálon túlról a posztmodern

fordulat előtti modern állapot visszavágyott léthelyzetnek látszódott, amely ugyan egy deformált gondolkodási térhez, marginalizált helyzethez és traumákhoz kapcsolódott, ám mégis az életet jelentette a halállal szemben. A posztmodern gondolkodási térbe került katolikus kultúrában és a hozzá kapcsolódó reflexióban egyre nagyobb zavar támadt. A zavar kétféle attitűdöt eredményezett: egyrészt mindenféle egymásnak homlokegyenest ellentmondó válaszok és koncepciók születtek, másrészt — és ez jóval jellemzőbbnek bizonyult az előzőnél — egyfajta bénultság és tehetetlenség lett úrrá a katolikus kultúrában és a hozzá kapcsolódó gondolkodásban. Mindezek részletes kifejtése természetesen nem ennek a tanulmánynak a témája, itt csupán annyit szeretnék megjegyezni, hogy szerintem a posztmodernben valójában új, ez idáig soha nem tapasztalt lehetőség rejtett arra, hogy a katolikus irodalom és kultúra egy másik (immár nem modern) paradigmarendszer reflexív terében újragondolja önmagát és föltérképezze saját kultúrájának, történetiségének megőrződött nyomait.

⁴Vö. Jeremy Rifkin: *The European Dream. How Europe's vision of the future is quietly eclipsing the American dream.* Penguin Group, New York, 2005, 5. In Irena Ateljevic: *Visions of Transmodernity: A New Renaissance of our Human History?* Integral Review 9 (2013/2), 200–219.

⁵Nelson Maldonado-Torres: *O kolonialitě a bytí. Poznámky o zrodu jedné koncepce.* In Vít Havránek – Ondřej Lánský (szerk.): *Postkoloniální myšlení IV.* Tranzit, Praha, 2013, 206–237.

⁶Irena Ateljevic: i. m. 200–219.

A katolikus irodalom helye a nemzeti kánonokban

Ebben segítségére lehet továbbá a posztkolonializmus, amely a modern éles kritikájával szolgált a múlt század közepétől fogva, és bírálatát idővel kiterjesztette a posztmodernre mint eurocentrikus gondolkodásmódra is. Az Európán kívülről érkező bírálat egy nagyobb távolságból, globális látószögből nyújtott nem kifejezetten hízelgő képet a modern nyugati világról és szellemi hogylétéről: az európai gondolkodási teret hatalmi, nemzeti, nemi, vallási, faji diskurzussal is bővítette, amely jótékonyan egészítette ki a posztmodern gyakran bírált időnkénti kaotikusságát, fragmentáltságát és sterilitását.⁴ A gyarmatmentesítés fordulata, amely az Európa-központúság tarthatóságának megkérdőjeleződését is eredményezte, újabb jele volt annak a tudományos paradigmaváltásnak, amely a 60-as évektől jellemezte a nyugat-európai és az észak-amerikai kultúrát.⁵ A premodernre majd posztmodernre váltó európai gondolkodást a posztkolonializmus egy áhított globális gondolkodási térré akarta tágítani, és ezt az általa transzmodernnek nevezett korban kívánta elérni.⁶ E tanulmány reflexiók tere ugyan nem ér el a jövőbe, mindazonáltal a kritikai újragondolás jegyében fogant: tudatában van saját korlátainak, és kijelentések helyett főleg közelítésekre vállalkozik. Nem tart igényt véglegességre és megmásíthatatlanságra, mindazonáltal reméli, hogy újabb nézőpontokkal, véleményekkel fogja gazdagítani a katolikus kultúráról folyó tudományos diskurzust.

A modern európai nemzeti kultúrák történetében a katolikus kultúra és irodalom pozíciója, befogadása meglehetősen különbözik egymástól. Ez természetes következménye a nemzetképződés eltérő modalitású és temporalitású sajátosságainak, valamint az ezekkel összefüggésben lévő egyházi és társadalmi folyamatoknak. A számos eltérő jegy mellett azonban első pillantásra is nyilvánvaló közös vonása ezen nemzeti kultúráknak és a hozzájuk kapcsolódó intézményi rendszereknek, hogy kereteiken belül a katolikus irodalom megítélése

⁷Frank Kermode:
*Institutional Control
of Interpretation.*
Salmagundi 43
(Winter 1979), 72–86.

⁸Vö. Michel Foucault:
A szubjektum és a hatalom.
(Ford. Kiss Attila Atilla.) In
Kiss Attila Atilla – Kovács
Sándor s. k. – Odorics
Ferenc (szerk.):
Testes könyv II. Ictus –
JATE Irodalomelmélet
Csoport, Szeged,
1997, 270–278.

⁹Vö. Jan Gorak:
*The making of the
Modern Canon. Genesis
and Crisis of a Literary
Idea.* Athlone, London
and Atlantic Highlands,
NJ, 1991.

¹⁰A kánon lengyel vonat-
kozásaihoz vö. Henryk
Markiewicz: *O literárníh
kánonech.* Aluze 10
(2007/3), 63–73. Az alap-
vető nyugat-európai szö-
vegek magyar fordítását
vö. Rohonyi Zoltán
(szerk.): *Irodalmi kánon
és kanonizáció.*
Osiris Kiadó – Láthatatlan
Kollégium, Budapest,
2001. Cseh vonatkozásai-
hoz lásd Stanislava
Fedrová – Milena
Vojtková (szerk.): *Otázky
českého kánonu. Ústav
pro českou literaturu AV
ČR, Praha, 2006.*

¹¹Vö. Henryk Markiewicz:
i. m. 65.

meglehetősen ambivalens, gyakorta pedig kifejezetten mostoha, amely alapvetően meghatározta e fenomén nemzeti kulturális kánonban elfoglalt helyét. E megállapítások tárgyalása során nehezen kerülhető meg a kánonnak mint kulturális érdekvédelem bevezetésének a fogalma, mégpedig abban az értelemben, ahogyan azt Frank Kermode tárgyalja.⁷ A kulturális érdekvédelem érvényesítésének egyenes következménye volt ugyanis, hogy a modern gondolati terébe szituált vallási–világi, konzervatív–modern stb. aszimmetrikus ellentétpárok alárendelt tagját nem illette meg központi hely a kánonban, hanem annak perifériájára szorult.⁸ A partvonalra szorítottságból általában következnek bizonyos eltagadhatatlan tények, amelyek az adott nemzeti irodalmat és az irodalomtudományt jellemzik: például hogy a katolikus irodalom megjelenése és recepciója rendkívül hézagos, a katolikus irodalmat művelők életútja többnyire elégtelenül földolgozott, a katolikus sajtó számbavétele és földolgozása csak részben történt meg vagy még várat magára, a katolikus és nem-katolikus befogadói közeg viszonyulása a katolikus irodalomhoz nagyjából tisztázatlan.

A kánonképzés és -képződés a múlt évezred utolsó évtizedeiben fontos kérdésnek bizonyult az európai és észak-amerikai irodalomtudományban,⁹ közép-európai tárgyalásának pedig a térségünkben bekövetkezett rendszerváltozás adott lendületet.¹⁰ Az irodalmi kánonnal kapcsolatban a szakirodalom közhelyszerűen szól arról az észak-amerikai egyetemeken uralkodó meglátásról, miszerint a kanonizáció alapvető feltétele, hogy az illető a „halott, fehér, európai férfiak” („dead white European males”) csoportjába tartozzék.¹¹ E tapasztalatot erősítik meg az eurocentrikus gondolkodásmód posztkoloniális kritikussai is.¹² Mi ezen keretek között nem kívánunk hangsúlyos helyet adni a kánonok képződésének és természetének, és hasonló módon szeretnénk kerülni a kánon és kanonizáció egyháztörténeti vonatkozásainak tárgyalását is. Ehelyett inkább a nemzeti kánonok és a közép-európai katolikus irodalmak vonatkozásaira szeretnénk összpontosítani a figyelmünket. Ehhez jó kiindulópontul szolgálhat, ha visszanyúlunk az amerikai kulturális kánonok fent már felsorolt négy kritériumához, amelyek közül nyugodtan kiemelhetjük a közép-európai szempontból nem releváns „fehér” és „európai” kategóriákat, majd a megüresedett helyeket kitöltjük a „modernista” és „nemhívő” jelzőkkel. Ezek után a katolikus irodalmak és nemzeti kánonok viszonyát illető tételmondatunk a következőképpen hangozhat: a modern közép-európai kulturális kánonok centrumába nem, vagy csak kivételes esetekben kerültek be „konzervatív” szerzők „katolikus” művekkel. E tény a modern kánonjának azt a fajta ideologikus alapozottságát bizonyítja, amelyről Charles Altieri mint bizonyos társadalmi csoportok önmeghatározási formájáról beszél.¹³

Ilyen körülmények között joggal vetődik föl két kérdés. Az első, hogy érdemes-e megkísérelni a kulturális kánon perifériáján elhelyezkedő vagy abból teljesen kiszorult katolikus irodalmak és szerzők beemelését a nemzeti kánonok centrumába. A második alapvető kérdés, hogy

¹²Vö. Ramón Grosfoguel:
A politikai gazdaságtan és a posztkoloniális tanulmányok gyarmatmentesítése. Transzmodemítás, határgondolkodás és globális gyarmatiság. (Ford. Csala Károly.)
Eszmélet 23 (2011),
92. sz. 39–70, itt: 40. skk.

¹³Charles Altieri:
An Idea of a Literary Canon. Critical Inquiry 10 (Sep. 1983), 37–60, itt: 39.

¹⁴Edmund Husserl:
Fenomenológia. (Ford. Baránszky Jób László.) In uő: *Válogatott tanulmányok.* Gondolat, Budapest, 1977, 193–226.

¹⁵Martin Heidegger:
Lét és idő. (Ford. Vajda Mihály et al.)
Gondolat, Budapest, 1989.7 §. C. *A fenomenológia előzetes fogalma* című fejezettel: 131. skk.

¹⁶Vö. Thomas S. Kuhn:
A tudományos forradalmak szerkezete. (Ford. Bíró Dániel.) Gondolat, Budapest, 1984.

egyáltalán elvégezhető-e a közép-európai katolikus irodalmak kanonizációt megelőző feldolgozása és értelmezése, ha a fent felsorolt hiányosságok megnehezítik, időnként majdhogynem ellehetetlenítik a szóban forgó tudományos vizsgálat elvégzését. Nem volna-e célszerű először inkább arra összpontosítani, hogy a közép-európai katolikus irodalmak meg nem jelent művei napvilágot lássanak, hogy a katolikus irodalom hézagos recepcióját a lehetőség szerinti teljességgel áttekintsük, hogy megírjuk a katolikus írók biográfiáit, hogy elkészítsük a katolikus sajtóorgánumok repertóriumait, hogy ezáltal a katolikus irodalmak kellőképpen beágyazódhassanak a nemzeti kultúratörténetbe, és ezáltal elfoglalják a kánonban az őket megillető helyet? Hiszen minden ezen feladat elvégzése szükséges előfeltételnek látszik ahhoz, hogy egy magát az európai magaskultúrákhoz soroló modern nemzet tudományossága érdemben foglalkozzék a szóban forgó jelenséggel. Mindkét fenti kérdésre adható olyan radikális válasz, amely szerint a katolikus irodalom és kultúra sem jelenlegi kanonikus helyzetében, sem feldolgozottságánál fogva nem tarthat igényt arra, hogy a modern tudományosság érdeklődésének homlokterébe kerüljön.

Ugyanakkor azonban a katolikus irodalom és kultúra periférikus létmódja és a belőle fakadó, fentebb tárgyalt következmények nemcsak tudományos hiányként gondolhatóak el. Értelmezhetőek úgy is, mint a szóban forgó kutatási tárgy lényegi jegyei, olyan husserli értelemben vett fenoménok,¹⁴ amelyekben megmutatkozik a tárgy igazi formája, azaz megszűnik annak elfedettsége. A fogalmat itt heideggeri értelemben használom, aki szerint az elfedettség a fenomén az ellentétpárja. Szerinte az elfedettségnek három oka lehetséges: hogy a fenomén még egyáltalán nincs felfedve, hogy a fenomén lehet betemetett (elfelejtették), vagy hogy a fenomén lehet látszat-elfedett, azaz érzékelhetőségében torzulás következett be. A katolikus irodalom vonatkozásában inkább a második és harmadik eshetőséggel számolunk.¹⁵ Hiszen a jelenség maga nem lehet más, mint amilyen, mint ahogyan a premodern és modern gondolati terében kijelölték pozícióját, és amelyben csak azután következhetett be változás, hogy kezdetét vette a posztmodern csöndes forradalma. E csöndes forradalom nyomán indult el egyfajta tudományos paradigmaváltás is, amely a kuhni modell szerint szakaszosan megy végbe. Ez azt jelenti, hogy a modern tudományosság rendes, majd pedig válság-periódusát követően jelenleg a posztmodern megsejtésnek és egy új tudományos paradigma kidolgozásának kezdeti időszakában élünk.¹⁶

Persze a posztmodern gondolkodási terében is változatlan maradt az a tény, hogy a 20. század második felében végbement történelmi események, társadalomtörténelmi és kulturális folyamatok következtében a katolikus irodalommal kapcsolatos recepció és reflexió kényszerűen és többszörösen megszakadt. A tudományos recepció és reflexió folytonossági hiánya egyúttal azzal a következménnyel járt, hogy a részeredmények — ahelyett, hogy egymásra épülve tudományos koncepciót alkothattak volna — fragmentáltak maradtak,

és ebben a torzó-jellegükben rögzültek. Mára, bár történeti érvényüket nem veszítették el, mégiscsak egy előző korszak tudományos gondolkodásának és nyelvezetének paradigmatis vonásait hordozzák magukon, és a következőkben ennek megfelelő tisztelettel, ám kritikusan fogjuk tárgyalni őket.

A katolikus irodalmak szétदारabolódása

A közép-európai katolikus irodalmaknak a premodernhez és modernhez kötődő periferizáltsága, alávetettsége még számos egyéb hátránnyal is járt, amelyek közül most a *szétदारabolódás* jelenségével szeretnék foglalkozni. A szétदारabolódás ebben az értelemben egy önmagát bizonyos jellegzetességek alapján egységesnek tételező kulturális alakzat traumáját jelenti, amelyet az adott formáció oly módon szenved el, hogy egy külső erő fölerősíti a benne megtalálható divergens tulajdonságokat, mégpedig olyannyira, hogy az a szóban forgó alakzat széteséséhez vezet. Ez a külső erő lehet a premodern és modern művészi és tudományos paradigmája, lehet represszív politikai és társadalmi erő, amely a katolikus kultúra kohéziós erejét számtalanszor felülírta. E folyamat során a katolikus irodalomnak egy részét (általában a konzervatívnak érzékeltet), amelyet a modern betagothatalannak gondolt a saját rendszerébe, elutasította. Másik részének azonban (amint azt később példákön is látni fogjuk) föl-kínálta a modernbe való integrálódás lehetőségét. Ezáltal a szét-töredett katolikus kultúra darabjai más irányzatokat, csoportosulásokot „gazdagítottak”, a katolikus alkotók kulcsfontosságú tagjaivá váltak egyéb alkotói csoportosulásoknak is.

Ide tartozónak érzem annak a problémának a fölvetését is, amely a katolikus művészeti javaknak és alkotóknak az el- és visszaperlését illeti más irányzatoktól, csoportoktól. Az ilyen kísérletek a modern tudományos paradigmarendszerének 20. századi súlyánál fogva gyakran ütköztek óriási szakmai ellenállásba. A szlovák irodalomban a két világháború közötti legnagyobb prózáírók, Jozef Cíger Hronský vagy Milo Urban munkássága oly mértékben rögzült a nemzeti kulturális kánonban, hogy azok katolikus volta gyakorlatilag tematizál-hatalannak bizonyult hosszú évtizedeken át. Nem is beszélve a magyar irodalom olyan költőiről, mint Babits Mihály vagy Kosztolányi Dezső, akik modernista nyugatosokként ugyan a nemzeti irodalmi kánon középpontjában helyezkednek el, azonban a katolicizmushoz való kötődésükről évtizedekig csak az egyházi gimnáziumokban lehetett beszélni. Hasonló a helyzet a cseh modernizmus olyan katolici-zmushoz közeledő képviselőivel, mint Otakar Březina vagy a kor legjelentősebb kritikusa, František Xaver Šalda.

A közép-európai kulturális kánonok a 19. században elsősorban a nemzeti paradigmák mentén képződtek, amelyek a 20. század első felében elsősorban modernista esztétikai értékek alapján módosultak, majd pedig a 20. század második felében főként politikai-ideológiai szempontok érvényesítésével szilárdultak meg. Mindezen tények a kánonok temporalitására világítanak rá: a kánon bármiféle rögzítésének

¹⁷Lars Ole Sauerberg: *Versions of the Past – Visions of the Future. The Canonical in the Criticism of T. S. Eliot, F. R. Leavis, Northrop Frye and Harold Bloom.* Macmillan Press Ltd., London, 1997, 180.

¹⁸Bagoly Csilla: *Kánon 'MM' nonák. A 20. század végi amerikai és magyar kánonviták okai és az irodalmi kánon definiálási kísérletei.* Doktori disszertáció. Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2000, 54–59.

¹⁹Papp Endre: *A nemzeti irodalmi kánon szükségességéről.* Hítel 26 (2013/5), 53–59.

²⁰Vö. Itamar Even-Zohar: *Polysystem Theory.* Poetics Today 11 (1990/1), 9–26, itt: 16. <http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/ez-pss1990.pdf> (2016.05.09.) A kötet első fejezetének magyar fordítását lásd Itamar Even-Zohar: *A többrendszerűség elmélete.* (Ford. Ambrus Judit.) Helikon XLI (1995/4), 434–450, itt: 441.

²¹Martin Heidegger: i. m. 131.

kísérlete csupán részleges és ideiglenes lehet még abban az esetben is, ha arra politikai-ideológiai eszközökkel törekednek, mint például a totalitarista rendszerekben. Amennyiben Sauerberg megállapítása figyelmen kívül hagyható — aki szerint a kánonvitákat folytatók az elektronikus médiumok előretörése következtében rég lekésték ezt a vonatot¹⁷ —, akkor a 20. század utolsó harmadában megállapíthatjuk az addigra létrejött közép-európai kulturális kánonok zárójelbe kerülésének tényét, és előrevetíthetjük azok módosításának és átalakításának természetszerű bekövetkezését is mind most, mind pedig a jövőben. A nemzeti irodalmi kánonok szükségességéről és módosulásáról szóló viták mindmáig napirenden vannak, hiszen mögöttük különféle (általában a hermeneutikához, a dekonstrukcióhoz, az új-historizmushoz vagy posztkolonializmushoz köthető) irodalomelméleti koncepciók¹⁸ és hozzájuk kapcsolódó kulturális-szellemi intézmények, csoportok érdekérvényesítő ereje rejlik.¹⁹

Témánk szempontjából a folytonos átalakulásban lévő és fenyegetettséget megtapasztaló kánon működési mechanizmusa joggal kecsegtet azzal az eséllyel, hogy az önmagát fragmentálnak és perifériusnak tételező katolikus irodalom és kultúra a kisebbségi és peremvidéki helyzeti energiájából következően elmozdulhat a kánon középpontja felé, mégpedig abból a rendszerszerű működésből kifolyólag, amelyről Even-Zohar mint a többrendszerűség elméletéről beszél: „Amiképp a természetes rendszernek szüksége van például hőszabályozásra, úgy igényli a kultúrában fennálló rendszer a kiegyensúlyozó szabályozást, nehogy összezuhanjon, vagy eltűnjön. Ez a kiegyensúlyozó szabályozás a rétegződések mentén található ellentétekben jelenik meg. Elég valószínű, hogy bármely rendszer kanonizált játéktára bizonyos idő eltelte után unottá kopik, hacsak nem kel birokra vele nem-kanonizált párja, s ezzel előáll a fenyegetettség réme, hogy emez felváltja azt. A kanonizált játéktár e nyomásnak engedni kénytelen, s szükségképp megváltozik. Ez garantálja a rendszer fejlődését, ami megóvásának egyetlen eszköze.”²⁰

A kánon átstrukturálódásának irányába hathat az a körülmény is, hogy a katolikus irodalom folyamatosan, mintegy két évszázada jelen van az európai kultúrában, és a nálánál jóval határozottabb körvonalakkal rendelkező stílusokkal, csoportokkal ellentétben, amelyek egy idő után átadták helyüket más, szintén határozott kontúrokkal rendelkező stílusoknak és csoportoknak, rendelkezik valamiféle konstans elemmel, amely korokon átívelő, saját hagyományához visszonyuló fenoménna avatja. E fenomén sajátosságainak kutatása, a róla való gondolkodás tehát természetes szükséglete a katolikus befogadói közegnek, ahogyan természetes igénye az is, hogy a katolikus irodalom és kultúra helyét tárgyaljuk az egyes nemzeti kánonokban. Heideggerrel szólva a fenomenológiai megnevezés értelme: „önmagából láttatni azt, ami önmagát megmutatja, úgy amint saját magából megmutatkozik”.²¹